

TIKĖJIMAS, ŽINOJIMAS IR LINKSMAS DISERTACIJOS GYNIMAS

**2006 m. birželio 30 d. Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete doktorantas
Mindaugas Briedis apgynė daktaro disertaciją „Tikėjimo ir žinojimo problema
P. Tillichio filosofinėje teologijoje“.**

Paulius Tillichas žinomas kaip įtakingas XX amžiaus sisteminis teologas, neortodoksijos ir religinio egzistencializmo atstovas, mėginęs transformuoti religinį diskursą atsižvelgdamas į pasikeitusią „laiko dvasią“ ir spėtinus „šiuolaikinio žmogaus“ poreikius. Nepaisant daugybės Tillichui skirtų studijų, jo požiūris į tradicinę fundamentalią tikėjimo ir žinojimo problemą – taip jaudinančią religijos filosofus ir filosofuojančius teologus – kol kas menkai tyrinėtą. O tam, disertanto manymu, atsidėti verta, nes Tillichio tikėjimo ir žinojimo sąsajos principu (neredukuoti religinių klausimų į grynąjo proto sferą, bet ir netraktuoti tikėjimo subjektyviai ir emocionaliai) grindžiamos „vidurio kelio“ paieškos įdomios kaip mėginimas pateikti savitą šios problemos sprendimą.

Išryškinti ir išnagrinėti šią koreliaciją nauju žvilgsniu, apeinant dogminius vertinimus, kuriais apaugo Tillichio palikimas, – pagrindinis disertanto tikslas, nors skaitant disertacijos įvadą gali susidaryti įspūdis, kad jo tikslas – kur kas didingesnis: „siekiama išnagrinėti tas P. Tillichio intencijas ir jų įgyvendinimo būdus, kurių dėka galėtume perteikti originalų tikėji-

mo ir žinojimo problemos sprendimą“ (p. 7). Mat ne visai aišku, kieno tas „originalus sprendimas“, kurį reikia „perteikti“: Tillichio, kurį kukliai rekonstruoja Mindaugas Briedis, ar paties Briedžio, kuris kūrybiškai pasinaudoja Tillichu? Disertacijos išvados siūlytų grįžti prie pirmojo varianto.

Tačiau savo darbo mokslinį naujumą disertantas grindžia ne pamatinės religijos filosofijos problemos sprendimo originalumu, o tuo, kad „jame pirmą kartą akademinėje literatūroje analizuojama ontologinių Tillichio idėjų ir koreliacijos metodui keliamų uždavinių sąveikos įtaka tikėjimo ir žinojimo santykio specifiškai nustatyti. Daugumoje studijų apsiribojama tik tam tikrais tikėjimo ir žinojimo santykio aspektais, tuo tarpu ontologijai, *kaip* imanentiškai koreliacijos sampratos prielaidai, dėmesio praktiškai visai neskirta“. Taip pat darbe siūlomos kai kurios naujos Tillichio idėjų interpretacijos, atkreipiamas dėmesys į platonizmo įtaką Tillichio esencializmui ir abejojama chrestomatiniu Tillichio priskyrimu egzistencialistams. Galiausiai disertantas suabejoja Tillichio „vidurio kelio“ radybomis ir teigia, kad „Tilli-

chui nepavyksta nuosekliai koreliuoti tikėjimo ir žinojimo išsaugant abiejų autonomiškumą ir išlaikant simetrinio papildomumo santykį bei atribojant tikėjimo interpretaciją nuo bet kurių ideologinių interesų, nes nepavyksta pagrįsti, kad jo pateikta transcendencijos samprata yra kažkas daugiau nei vien filosofinė tam tikros (absoliuto) patirties turinio eksplikacija“.

Disertacijos mokslinio vadovo docento Kęstučio Dubniko nuomone, pagirtina, kad autorius drįso Tillichą kritiškai nagrinėti ir ginčytis su juo iš esmės, užuot siekęs tik atskleisti įtakas ar kontekstą, – tai rodo, kad darbas yra autentiškas, be to, kruopščiai ir savarankiškai atliktas.

Oponentė profesorė Rita Šerpytytė pateikė nemažai formalių kritinių pastabų. Pasak jos, autorius susiduria su dideliais diskurso organizavimo, teksto komponavimo sunkumais. Darbo nepavyko griežtai struktūruoti, o bendras disertacijos trūkumas – nesugebėjimas logiškai nuosekliai analizuoti problemos ir sukurti jai konteksto. Krinta į akis išankstinis nusiteikimas nagrinėjamos problemos atžvilgiu: dažnai pirma išdėstoma kritika, o tik paskui – tai, kas kritikuojama, todėl skaitytojui nuolat tenka savęs klausti: „Apie ką čia kalbama?“ Pateikti Tillichio pažiūrų vertinimai oponentei pasirodė pakankamai tiesmuki ir ne visada kontekstualūs. Be to, jai būtų buvę įdomu sužinoti, kaip pats disertantas traktuoja tikėjimo ir žinojimo perskyrą, kokią prasmę jam turi žodžiai „tikėjimas“ ir „žinojimas“ – ar tokią pačią kaip Tillichui? Kita vertus, ar kartais jis Tillichui neprimeta savos prasmės? Tačiau, oponentės manymu, tai, kad Briedis ėjo Lietuvoje dar nepramintu keliu (mūsų kraštuose Tillichio tyrimų kol kas nebuvo) ir įvykdė pagrindinius išsikeltus uždavinius ir tikslus, leidžia nepaisant trūkumų rekomenduoti jam suteikti humanitarinių mokslų daktaro laipsnį.

Oponentas docentas Tomas Sodeika pažymėjo, kad disertantas teisingai atkreipdamas

dėmesį į ontologijos reikšmę Tillichio teologijai ir konstatuodamas, kad pagrindinis Tillichio tekstų motyvas – noras iversti atotrūkį tarp krikščioniškosios kerigmos ir šiuolaikinio „masės žmogaus“ sąmonės. Tačiau jam kelia abejonių Tillichio gretinimas su Martinu Heideggeriu: nors Heideggerio įtaka svarbi, ar filosofinės teologijos kontekste nebūtų buvę produktyviau Tillichą lyginti su Karlu Jaspersu? Taip pat derėjo daugiau dėmesio skirti Tillichio filosofinės teologijos *krikščioniškajam* turiniui išryškinti, nes skaitant disertaciją „tarpais kyla įspūdis, jog turime reikalą su kiek abstraktą teistinę poziciją užimančio mąstytojo pažiūrų analize“. Kitaip nei profesorei Šerpytytei, docentui Sodeikai disertacijos planas atrodo gerai apgalvotas ir logiškai pagrįstas, dėstymas aiškus ir sklandus, o išvados gerai suformuluotos, adekvačiai išreiškiančios tyrinėjimo rezultatus.

Atsakydamas Briedis pripažino Šerpytytės kritikos pagrįstumą, tik atkreipė dėmesį, kad „užduotis kartu rekonstruoti ir kritikuoti – nelengva“. Kadangi oponentė tikėjosi išgirsti jo paties požiūrį į nagrinėjamą problemą, Briedis konstatavo, kad tikėjimo ir žinojimo atskyrimas jam esąs prasmingas. Jo įsitikinimu, „Tillichas dekonstruoja tradicinę aklo tikėjimo ir pasitikėjimo žinojime opoziciją ir atveria naujus kelius kalbėti apie religinius fenomenus išvengiant tradicinių vilkduobių“. Būtent šito ieškąs ir jis pats, nes „gilesnė prasmė pasiekama tik sumaniai kombinuojant kalbą ir tylą; nė viena atskirai nepajėgia išreikšti tikrovės, o Tillichas mus stumia anapus šios distinkcijos“ (čia verta priminti disertanto ginamą negatyvią tezę apie Tillichio nesugebėjimą nuosekliai konstruoti „vidurio kelio“ ir paklausti, kaip ją suderinti su tokiu optimistiniu Tillichio vertinimu šiame atsakyme oponentei: ar tikrai Tillichio dėka Briedžiui atsivėrė platūs mąstymo „keliai be vilkduobių“? – N. V.). Reaguodamas į antrojo oponento pastabą dėl Jasperso, Brie-

dis sutiko, kad Tillichio sąsajos su šiuo egzistencialistu iš tiesų gausios, tačiau jų ieškojimas būtų ne itin pravartus disertacijai – veikiau tai galėtų būti atskiro darbo tema.

Gynimo tarybos narys profesorius kunigas Andrius Narbekovas dar kartą visiems pasakojo apie Tillichą, o savo atsiliepimo pabaigoje grįžo prie disertacijos ir tvirtino, kad ši tikrai pasižyminti originalumu, nes leidžia į Tillichio nagrinėtą tikėjimo ir žinojimo klausimą pažvelgti iš platesnės ontologinės perspektyvos. Tema aktuali, nes šiandienos situacijai „jau tinka ne tik Nietzsche’s pastaba apie ‘Dievo mirtį’, bet iškyla *žodžio* ‘Dievas’ mirties problema, nes tai puikiai atliepia šiuolaikinio mokslo dvasią“. Briedžio studija, jo manymu, kaip tik praturtins Lietuvos mokslą – panašiai kaip „žmoniškąją pažangą praturtino filosofijos ir tikėjimo susitikimas ir apsikeitimas vienas kito įžvalgomis“. Pasak Narbekovo, disertacijoje pavyko įgyvendinti iškeltus tikslus ir uždavinius, išradingai suformuluota ginama tezė, darbą skaityti nebuvo sunku, kalba sklandi, gal tik – vienintelė Narbekovo pastaba – reikėjo vengti kai kurių svetimybų.

Profesorius Bronius Kuzmickas buvo ne mažiau geranoriškas: disertacijoje esą pavyko analitiškai išryškinti svarbiausias Tillichio teologijos problemas įtampas, nušviesti pasirinktu aspektu jo pažiūrų visumą, darbas nuoseklus, išvados nekelia abejonių, kritinių pastabų profesorius neturįs, nors mano, kad būtų praverę aiškiau apibrėžti kai kurias vartojamas sąvokas, pavyzdžiui, tokias kaip „ekstatinė patirtis“ ar „ekstatinis pažinimas“. Jeigu tai nėra mistiniai išgyvenimai, kuriuose išnyksta pažintinė subjekto–objekto skirtis, tai, anot profesoriaus, lieka neaišku, ar tokioje patirtyje slypi koks nors kognityvus turinys?

Profesorius Arvydas Šliogeris teigė, kad darbas jam palieka „solidaus akademinio traktato įspūdį“ (buvo nauja ir malonu sužinoti,

kad profesorius „akademinį solidumą“ ne visada laiko neigiamu disertacijų bruožu – N. V.). Gera struktūra, vykusiai skleidžiama disertacijos intriga ir išvados, fundamentaliai, kruopščiai, bet ne pedantiškai išanalizuoti Tillichio raštai, o ir pats Tillichas nusipelnė didesnio dėmesio, nei iki šiol Lietuvoje yra sulaukęs. Tiesa, yra dėl autoriaus nepatyrimo atsiradusių keblumų, nužeminančių disertaciją iki vidutinio lygio. Pirmiausia, pažadų netesėjimas: žadama probleminė analizė, o pasakojama biografija ir leidžiamasi į nuobodžias bereikalingas įtakų medžiokles. Antra, labai gremėzdžiška disertanto kalba, perkrauta visai nebūtinais „žargoniniais“ žodžiais, kuriuos puikiausiai galima pakeisti lietuviškais atitikmenimis: visokie „diskursai“, „ultimatyvūs“, „esenciniai“, „kognityvūs“ esą erzina bent minimalų lietuvių kalbos jutimą turintį skaitytoją (keista, kodėl lietuvių kalbos jausmas toks dirglus, juk lotynizmai neerzina nei prancūzų, nei anglų, nei rusų, nei vokiečių; be to, labai norėčiau išgirsti lietuvišką atitikmenį, tarkime, „diskurso“ – N. V.). Taip pat profesorių stebina menkas kritinis atstumas tyrinėjamo dalyko atžvilgiu, mat teologiją jis laiką „paprasciausiai kliedesiais“, tad „žmogui, ginančiam Filosofo titulą grindžiantį mokslinį darbą, vertėtų bent jau užsiminti, kad visos teologinės Tillichio spekuliacijos tėra pasakėlės, niekuo ne geresnės už, pavyzdžiui, teosofų ar gnostikų šnekalus“. Tačiau ši menką trūkumą profesorius kilniai atleidžia autoriui dėl jo jaunystės ir naivumo.

Profesoriaus Romano Plečkaičio nuomone, „tema solidi ir darbas solidus“. Struktūra logiška, tik derėtų tiksliau vartoti sąvokas. Pavyzdžiui, negalima sakyti, kad Tillichas „predikuoja egzistenciją“ – juk egzistencija nėra predikatas.

Po gynimo tarybos narių pasisakymų prasidėjo diskusijos. Profesorius Šliogeris pasiteiravo profesoriaus Plečkaičio, ar šiam neapmau-

du, kad disertantas į cituotos literatūros sąrašą neįtraukė jo knygos? Bent jau jam, profesorius Šliogerius, tikrai apmaudu: juk skyrė tikėjimui ir žinojimui visą knygą, o disertantas jos taip ir nepaminėjo (gal net nė pavadinimo tos knygos nežino?).

Profesorius Plečkaitis juokdamasis patikino nejaučiaus jokia nuoskauda, o disertantas Briedis teisinosi neįtraukęs jam gerai žinomo fundamentalaus Šliogerio veikalo paprasčiausiai todėl, kad disertacijoje juo nesinaudojo. Į priekaištą dėl egzistencijos predikavimo atsakė prašymu atkreipti dėmesį į tai, kad anglų kalboje žodis „predicate“ turi kur kas platesnę prasmę nei loginis predikatas. Priekaištą dėl kalbos painumo ir perkrovimo svetimybėmis Briedis iš dalies pripažino, bet teigė, kad Tillichas, kaip ir kiekvienas didis mąstytojas, sukūrė savitą žodyną, kurio daugelis pamatinių terminų dar nėra įtraukta į Lietuvos filosofinį diskursą, todėl mėginimas versti galys tik sukelti painiavą.

Profesorius Plečkaitis dar pasiteiravo, ar sąvokas „religinis egzistencializmas“ ir „egzistencinė teologija“ disertantas laiką lygiareikšmėmis. Briedis atsakė nelaikąs, nes Tillichą galima su išlygomis vadinti egzistenciniu teologu, bet ne egzistencialistu: jis sprendžia egzistencines problemas, bet nesiremia egzistencialistų postulatais. Tada profesorius Plečkaitis nu-

rodė, kad tokiu atveju Briedis prieštarauja pats sau, paskutinėje disertacijos išvadoje skelbdamas, kad „Tillichas negalime laikyti egzistenciniu teologu ir / ar filosofu“. Briedis sutiko nurodydamas, kad Lietuvoje „egzistencinė filosofija“ ir „egzistencialistinė filosofija“ dažnai vartojamos sinonimiškai.

Diskusijon įsiterpė profesorius Šliogeris ir paklausė, ką disertantas turi omenyje kalbėdamas apie „filosofinę teologiją“: ką jis vadiną „filosofija“ ir ką „teologija“? Ar laiko šias sąvokas savaime suprantamomis? Profesorius prisipažino galįs iš patirties pasakyti, kad filosofijos ir teologijos sąsajos kokioje nors „religijoje patirtyje“ negalimos, ir konstatavo: „Esu antireligiškas“. Čia nebeištvėrė profesorius Narbekovas, ir situacija Konferencijų salėje ėmė darytis ne juokais grėsminga. Laimė, Briedis laiku atsakė manąs, kad filosofijos ir teologijos supriešinimas esąs dirbtinis, o į pagalbą atskubėjęs darbo vadovas patikino, jog filosofinė teologija tiesiog yra viena iš teologijos dalių, greta dogminės ir sisteminės – viskas labai paprasta.

Audroms apimus, bendru gynimo tarybos narių sutarimu disertantas Mindaugas Briedis įrodė esąs neabejotinai vertas filosofijos krypties mokslo daktaro (kad ir ką tas didis titulas reikštų) vardo. Šis vardas jam ir buvo suteiktas.

Nida Vasiliauskaitė